

Andrzej Wałkowski

Katedra Informatologii i Bibliologii
Uniwersytet Łódzki
e-mail: andrzej.walkowski@uni.lodz.pl

V Seminarium Sztuki i Kultury Duchowej Cystersów (Kraków, 4–5 kwietnia 2017 r.)

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/0860-7435.25.11>

Omawiane seminarium nawiązuje do inicjatywy sięgającej jeszcze lat 80. ubiegłego wieku. W roku 1983 na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu został założony Zespół do Badań nad Historią i Kulturą Cystersów w Polsce. Jego inicjatywą były konferencje, które odbyły się w Błażejewku (1985), w Gnieźnie (1987), w Poznaniu (1993), w Mogile (1998) oraz w 2002 roku w Trzebnicy (Tabor 2016, s. 7). Wykaz ten warto uzupełnić jeszcze o trzy inne sympozja. Pierwsze zorganizowano w 2000 roku w Koronowie (Karczewski & Wyrwa, 2001, s. 5), zaś dwa następne w Pelplinie – w 2001 (Słyszewska, 2002, s. 9) i w 2008 r. (Słyszewska, 2010, s. 171). Seminarium dotyczące Sztuki i Kultury Duchowej Cystersów odbywają się w Krakowie w Katedrze Historii Sztuki Starożytnej i Średniowiecznej Uniwersytetu Papieskiego im. Jana Pawła II. Pierwsze z nich zorganizowano w 2010 r., drugie w 2011 r., trzecie w 2012, zaś czwarte w roku 2014 (Tabor, 2016, s. 8–10). Jak widać, Seminarium Sztuki i Kultury Duchowej Cystersów stały się imprezą na trwałe wpisaną w pejzaż naukowy.

Organizatorzy V Seminarium postawili sobie kilka celów. Najważniejszym z nich było przybliżenie najnowszych wyników badań dotyczących znaczących wydarzeń i osób związanych z cystersami i ich odbicia w historycznych źródłach. Kolejnym – odniesienie się do zachowanego, intelektualnego dorobku zakonu, czyli księgozbiorów i archiwaliów. Osobnym tematem, którego

pominać niepodobna, były zagadnienia duchowości, liturgii oraz życia wewnętrznego. Jako zupełnie odrębną kwestię potraktowano dorobek architektoniczny zakonu i jego osiągnięcia w zakresie sztuk pięknych. Nie zaniedbano zagadnień muzycznych, znaczenia opactw cysterskich w Polsce i w Europie oraz stanu badań nad zakonem.

Cele te odzwierciedlał program V Seminarium. W części pierwszej, zatytułowanej „Wydarzenia i osoby. Życie cystersów w źródłach” znalazły się kwestie fundacji nowych klasztorów, życiorysy cystersów i związane z nimi źródła. Pierwszy wątek reprezentowały referaty Andrzeja M. Wyrwy (*Erygowanie opactwa NMP i św. Piotra w Łeknie w 1153 roku w świetle źródeł pisanych i badań archeologiczno – architektonicznych*), Waldemara Rozynkowskiego (*Wezwania kościołów cysterskich w Polsce*) i Józefa Dobosza (*Kto fundował klasztory cysterskie na ziemiach polskich w XII i XIII wieku?*). Do drugiej części tytułu odnosiły się referaty Jacka Partyki (*Obraz życia cystersów mogiłskich w kronice Sebastiana Kielczewskiego OCist ze zbiorów Biblioteki XX Czartoryskich (Rkp. 3652)*), Macieja Zdanka (*Nieznane źródło do życiorysu i działalności opata mogiłskiego Jana Taczela (zm. 1503)*), Henryka Gerlica (*Cystersi śląscy*), Jarosława Wenty (*Koncepcje i zasady edycji tekstów dziejopisarskich na przykładzie Oliny*), Moniki Michalskiej (*Przechowywać staranniej niż złoto i topaz – Księga henrykowska i jej wykorzystanie, jako źródła wiedzy o przeszłości w klasztorze cystersów w Henrykowie w średniowieczu oraz w epoce nowożytnej*) i Rafała Witkowskiego (*Nekrologi opactw prowincji cystersów – stan zachowania i możliwości dalszych badań*). Open University, Lincoln reprezentował Michael Czajkowski z referatem *Ecclesiastical timekeeping with special reference to the Mogiła Monastery*.

Dość szeroko reprezentowana była tematyka dotycząca cysterskiego dorobku intelektualnego w postaci archiwaliów i księgozbiorów oraz zagadnień semantycznych. W tej części sympozjum najliczniejsze okazały się referaty dotyczące księgozbiorów. Średniowiecznym rękopisem został poświęcony referat Jerzego Kaliszuka *Średniowieczne księgozbiory cystersów małopolskich i wielkopolskich – stan badań i perspektywy badawcze*. Starymi drukami interesowała się Elżbieta Bylinowa, której wystąpienie nosiło tytuł *Stare druki po wielkopolskich cystersach w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*. Do tego wątku nawiązała Elżbieta Knapiek w referacie *Starodruki cystersów szczyrzyckich w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*. Na pograniczu tematyki dotyczącej księgozbiorów i archiwaliów można było sytuować referaty Piotra Pokory *Dawna biblioteka opactwa w Wągrowcu w świetle zbiorów starych druków w zasobie Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie* oraz Zbigniewa Domzala i Andrzeja Wałkowskiego *Z badań nad skryptorium klasztoru cystersów w Mogile do początków XVI wieku*. Zagadnieniami ściśle

V Seminarium Sztuki i Kultury Duchowej...

archiwalnymi zajęła się Małgorzata Kośka w referacie *Dokumenty dotyczące cystersów w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych*. Problematyka systemu symboli i znaków pojawiła się w referatach dotyczących sfragistyki: Tomasza Kaluskiego (*Opaci i ich pieczęcie w klasztorach cysterskich na Śląsku w średniowieczu*) oraz Marcina Szymoniaka (*Nowe ustalenia na temat pieczęci opatów mogielskich z XV i XVI wieku*). W programie przewidziano także referat Adama Żurka *Specyfika heraldyki polskich cystersów w średniowieczu i dobie wczesnonowożytnej na tle europejskim*, niestety, referent nie przybył na konferencję.

Pięć referatów dotyczyło organizacji życia wewnętrznego cystersów duchowości i liturgii oraz teologii. Zagadnieniem życia we wspólnocie zajął się Wincenty Polek (OCist) w wystąpieniu pod tytułem *Aelred i jego koncepcja życia cysterskiego*. Kwestiami organizacyjnymi i duchowością zakonną zainteresował się Andrzej Napiórkowski (OSPPE), który przedstawił referat *Monastycyzm i jego mariologiczno – maryjne odniesienia*. Za niezwykle ciekawe należy uznać wystąpienie Marka Chojnackiego (OCist) pt. *Wymiar ontologiczny, egzystencjalny i społeczny Eucharystii wg św. Bernarda z Clairvaux*. Do relacji estetyki i teologii u cystersów nawiązał Jan Strumiłowski (OCist) w referacie *Spójność cysterskiej teologii i estetyki doby średniowiecza*. Sprawami liturgicznymi zajął się ks. Franciszek Wolnik, prezentując *Pasyjny nurt w liturgii i duchowości cystersów*. Stosunkowo dużo miejsca poświęcono architekturze i sztukom pięknym. W tej kwestii wypowiedzieli się następujący referenci: Natalia Wolszczuk (*Opactwo cysterskie w Cârța na tle architektury zakonnej Siedmiogrodu*), Dobrawa Frączek (*Biblijne wzorce Ogrodu Rajskiego w pocysterskim zespole klasztorno – pałacowym w Rudach – znaczenie symbolika*), Roman Barczyński (*Architektura i sztuka śląskich cystersów w XVI i pierwszej połowie XVII wieku. Wybrane zagadnienia*), Jan Nowicki (*Anielskie – krzyżackie – lokalne? O splocie inspiracji w architekturze klasztoru cystersów w Pelplinie*). O problemach katastrof budowlanych mówiła Ewa Łuzyniecka (*Katastrofy budowlane w kościołach klasztornych opactw cysterskich w Mogile i Paradyżu*). Na pograniczu architektury i krajobrazu znalazł się referat Anny Bojeś-Bialasik, *Drugie życie Młynówki w klasztorze cystersów w Mogile*. Sprawom krajobrazu poświęcono trzy referaty: Czesława Hadamika (*Klasztor a miasto klasztorne – na przykładzie Jędrzejowa*), Małgorzaty Mileckiej (*Europejskie dziedzictwo krajobrazowe cystersów*) i Mariusza Lubczyńskiego (*Dobra ziemskie klasztoru jędrzejowskiego w XVI wieku*). Referat z pogranicza sztuk pięknych i architektury pt. *Wstęp do badań nad średniowiecznymi witrażami z klasztoru w Kołbaczu. Problematyka artystyczna i zagadnienia metodologiczne* wygłosiła Joanna Utzig.

W ramach dyskusji o dorobku cystersów w zakresie sztuk pięknych zostały omówione ich osiągnięcia dotyczące malarstwa i rzeźby. Tutaj wysoko należy ocenić referat Dariusza Tabora CR, *Dar cystersów dla Jadwigi. Refleksy*

egzegezy cysterskiej w Psalterzu Trzebnickim F 440. Joanna Dzik przedstawiła *Barokowe zespoły malowideł ściennych w kościołach cysterskich w Rzeczypospolitej. Uwagi o ich stanie i ikonografii.* Za bardzo ciekawe należy uznać wystąpienie, dotyczące odbicia dawnej sztuki cystersów w twórczości XIX wieku – Barbara Ciciora-Czworonóg omówiła *Rysunki pieczęci cysterskich przerysowane przez Jana Matejkę w Mogile.* Zagadnień związanych z rzeźbą dotyczył referat Julii Fałat – *Wystrój rzeźbiarski małopolskich cenobiów cysterskich. Motywy dekoracji i ich geneza.* Do niezwykle interesujących należały te referaty, które zajmowały się wykorzystaniem sztuki w duchowości i liturgii cysterskiej. Małgorzata Kierczuk-Macieszko omówiła *Materialne dowody kultu maryjnego w konwentach cysterskich na ziemiach polskich (XIII – XV wieku)*, Katarzyna Ponińska *Sposób i sens ukazania sceny obrzezania Jezusa w dekoracji tabernakulum z kościoła pw. św. Bartłomieja w Mogile*, Janusz Nowiński (SDB) *Jedność liturgii zakonnej z liturgią niebiańską na przykładzie barokowej aranżacji chóru opactwa w Łądzie*, a Karolina Bakaluk *Teologię cierpienia Chrystusa w traktatach „O miłowaniu Boga” i „O stopniach pokory i pychy” Bernarda z Clairvaux i jej reminiscencje w późnogotyckiej sztuce na ziemiach polskich (na wybranych przykładach).* Do sztuki użytkowej nawiązywał referat Dariusza Niemca i Pauliny Oszejcy *Renesansowe sztuki Erazma z Rotterdamu z herbem opata Erazma Ciołka w kontekście analogicznych zabytków z epoki.*

Pod koniec konferencji w ramach tzw. *Varia* przedstawiono referaty dotyczące muzyki i innych zagadnień związanych z cystersami, które nie znalazły się we wcześniejszych blokach konferencji. Jolanta Byczkowska-Sztaba omówiła zagadnienie *Makulatura czy skarby muzyczne, czyli co kryje się w zakamarkach cysterskich archiwów klasztornych.* Grzegorz Jachimiak przedstawił referat *Muzyka w opactwie cystersów w Krzeszowie i jego prepozyturach.* W ramach pozostałych wystąpień Józef Morawa przybliżył *Mogilę i jej geniusz loci*, Anna Galar *Sprawy opactw cysterskich na Śląsku i w Rzeczypospolitej na obradach Kapituł Generalnych w Cîteaux w czasach nowożytnych*, zaś Magdalena Moldawska wygłosiła referat *Władysław Łuszczkiewicz u genezy badań nad opactwem mogińskim.*

Pośród badaczy, którzy zaprezentowali swoje wyniki na V Seminarium Sztuki i Kultury Duchowej Cystersów, do szczególnie zasłużonych należy bez wątpienia Dariusz Tabor (CR). Ten wybitny badacz iluminacji w rękopisach cystersów śląskich (Tabor, 2004) był także organizatorem tej, jak i wcześniejszej konferencji (por. Tabor, 2016, s. 10–14). Do najwybitniejszych badaczy duchowości cysterskiej należy bez wątpienia ks. Franciszek Wolnik, który m.in. przedstawił liturgię cystersów na średniowiecznym Śląsku (Wolnik, 2002). Szczególną rolę w badaniach nad historiografią cystersów odegrał Jarosław Wenta, Znamca dziejopisarstwa opactwa w Oliwie (Wenta, 1990). Na

V Seminarium Sztuki i Kultury Duchowej...

V Seminarium Sztuki i Kultury Duchowej Cystersów nie zabrakło też „badaczy weteranów”, którzy uczestniczyli jeszcze w roku 1985, w pierwszej konferencji dotyczącej „szarych mnichów” w Błażejewku – Ewy Łużynieckiej i Andrzeja M. Wyrwy oraz piszącego te słowa (por. Strzelczyk, 1987, s. 7–8). To obok obecności młodych badaczy stanowi zapowiedź ciągłości badań nad dziejami i kulturą cystersów.

Bibliografia

- Karczewski, Dariusz & Wyrwa, Andrzej M. (2001). Przedmowa. *Nasza Przeszłość*, 96, 5–10.
- Slyszewska, Alicja (2002). Duch cystersów żyje w Pelplinie. W: D. A. Dekański [et. al.] (red.), *Pelplin. 725 rocznica powstania opactwa cysterskiego. Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu*. (s. 453–438), Pelplin–Tczew: Wydaw. Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum”.
- Slyszewska, Alicja (2010). Podsumowanie konferencji naukowej „Biblioteki i skryptoria cysterskie na Pomorzu” Pelplin 23–28 maja 2008. W: A. Slyszewska, ks. A. Nadolny, A. Walkowski (red.), *Biblioteki i skryptoria cysterskie na Pomorzu. Pelplin 23–25 maja 2008* (s. 171–175). Pelplin: Wydaw. Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum”.
- Strzelczyk, Jerzy (1987). Przedmowa. W: Tenże (red.), *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki* (s. 5–8). Poznań: Wydaw. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Tabor, Dariusz (2004). *Iluminacje cysterskich kodeksów śląskich XIII wieku*. Kraków: Wydaw. Księgarnia Akademicka.
- Tabor, Dariusz (2016), Wstęp. W: M. Starzyński, D. Tabor (red.), *Dzieje i kultura cystersów w Polsce 1*, seria: *Cistercium Mater Nostra. Studia et documenta 3.*, O. M. P. Chojnacki, M. Starzyński, M. Zdanek (red. serii). (s. 7–14). Kraków: „Societas Vistulana”.
- Wenta, Jarosław (1990). *Dziejopisarstwo w klasztorze cysterskim w Oliwie na tle porównawczym*. Gdańsk–Oliwa: Wydaw. Kuria Biskupia Gdańska.
- Wolnik, Franciszek (2002). *Liturgia śląskich cystersów w średniowieczu*. Opole: Wydaw. Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.